

WOJCIECH RADECKI

CZESKA USTAWA O ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ
OSÓB PRAWNYCH**I. Wprowadzenie**

Artykuł ten traktuję jako uzupełnienie dwuczęściowej *Kategoryzacji czynów zabronionych pod groźbą kary w prawie polskim, czeskosłowackim, czeskim i słowackim*, opublikowanej w „Ius Novum” nr 2/2012 i nr 3/2012. Przypomnę, że w Czechach w roku 2000 ówczesny minister sprawiedliwości powołał specjalną komisję mającą wypowiedzieć się w kwestii ewentualnego wprowadzenia odpowiedzialności karnej osób prawnych do czeskiego porządku prawnego. Komisja nie doszła do jednoznacznego wniosku, ale uznała, że żaden obowiązujący dokument prawa międzynarodowego ani prawa unijnego nie zobowiązywał wtedy Republiki Czeskiej do wprowadzenia odpowiedzialności karnej osób prawnych, a zatem brak takiej odpowiedzialności nie był przeszkodą we wstąpieniu do Unii Europejskiej. Komisja nie doszła do porozumienia co do tego, czy dla ścigania negatywnych zjawisk, powstających w działaniu osób prawnych wystarczająco pozakarne instrumenty, zwłaszcza odpowiedzialność administracyjna, czy też potrzebna jest odpowiedzialność karna. Za jednym i drugim rozwiązaniem przemawiają odpowiednio ważne argumenty¹. Niebawem jednak w 2004 r. do Parlamentu Republiki Czeskiej został wniesiony rządowy projekt samodzielnej ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych i postępowaniu przeciwko nim, który został odrzucony². Przedstawiciele doktryny czeskiej opowiadali się raczej za karaniem osób prawnych w trybie administracyjnym, który najlepiej odpowiada specyfice deliktów administracyjnych. Nie wykluczali wszakże wprowadzenia odpowiedzialności karnej osób prawnych, ale dopiero po dokładnym naukowym przygotowaniu, a nie pod wpływem chwilowej potrzeby rozwiązania aktualnych problemów, z którymi praktyka nie daje sobie rady³.

¹ J. Jelinek, K. Beran, *Trestni odpovědnost právnických osob*, (w:) P. Šturma, M. Tomašek et al., *Nové jevy v právu na počátku 21. století. III. Proměny veřejného práva*, Praha 2009, s. 198.

² Za: J. Jelinek, K. Beran, op. cit., s. 197.

³ Ibidem, s. 247.

Po dwóch latach od opublikowania przywołanego dzieła nastąpiło przyspieszenie legislacyjne i odpowiedzialność karna osób prawnych została wprowadzona ustawą z 27 października 2011 r. o odpowiedzialności karnej osób prawnych i postępowaniu przeciwko nim⁴, która weszła w życie 1 stycznia 2012 r. Ustawa ta jest tak interesująca, że w pełni zasługuje na przedstawienie jej podstawowych założeń czytelnikowi polskiemu.

II. Przebieg prac nad ustawą

Jak oceniają autorzy opublikowanego już w wydawnictwie Wolters Kluwer Česka Republika komentarza do tej ustawy⁵, przebieg prac nad nią był zadziwiająco szybki. Rządowy projekt ustawy został przedłożony Izbie Poselskiej 15 marca 2011 r., pierwsze czytanie odbyło się 10 maja 2011 r., drugie 21 września 2011 r., trzecie 27 września 2011 r. i tego dnia projekt został uchwalony. Po rozpatrzeniu w Senacie projekt został przyjęty 27 października 2011 r. Prezydent Republiki Czeskiej zawetował ustawę 18 listopada 2011 r., Izba Poselska odrzuciła weto 6 grudnia 2011 r., ustawa została opublikowana w *Sbirce zákonů* 22 grudnia 2011 r. i po zaledwie dziesięciu dniach 1 stycznia 2012 r. weszła w życie⁶.

Gdyby porównać rozwiązanie czeskie do koncepcji polskiej i słowackiej, to bezspornie bliżej mu do polskiej, według której taka odpowiedzialność jest także przedmiotem odrębnej ustawy⁷, aczkolwiek obie ustawy różnią się bardzo poważnie, o czym jeszcze będzie mowa. Natomiast koncepcja słowacka jest już zupełnie odmienna, gdyż odrębnej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych (osób prawnych) nie ma, lecz jedynie ustawą z 27 kwietnia 2010 r. zmieniającą słowacki kodeks karny⁸ do oddziału piątego „Środki ochronne” (*ochranné opatrenia*) rozdziału drugiego „Sankcje” (*sankcie*) części ogólnej zostały wprowadzone dwa nowe paragrafy pozwalające orzec wobec osoby prawnej konfiskatę⁹

⁴ Zakon č. 418/2011 Sb. o trestni odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

⁵ J. Fenyk, L. Smejkal, *Zakon o trestni odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*, Praha 2012, powoływany dalej jako *Komentář*.

⁶ Ibidem, s. 145.

⁷ Ustawa z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 768).

⁸ Zakon č. 224/2010 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁹ Zgrabny przykład terminologii słowackiej jest dość trudny. Chodzi o to, że wśród kar (*tresty*) mamy *trest prepadnutia majetku* oraz *trest prepadnutia veci*, co aż się prosi o tłumaczenie przez karę przepadku mienia lub rzeczy. Natomiast wśród środków ochronnych (*ochranné opatrenia*) – po polsku powiedzielibyśmy raczej zabezpieczających – mamy *zhabanie veci*, *zhabanie peňaznej čiastky*, *zhabanie majetku*. Podstawowe znaczenie czasownika *zhabat'* to skonfiskować, zarekwirować, dodatkowe zaś to zagarnąć, zagrabić. Zdecydowałem się na przekład „konfiskata”, który chyba oddaje istotę. Zresztą podobnie jest w Czechach, gdzie wśród kar mamy *trest propadnutí majetku* oraz *trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty*, a wśród środków ochronnych (*ochranná opatření*) mamy *zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty*. Czeski czasownik *zabrat* to nie tylko „zabrać”, lecz także „skonfiskować”. Ponieważ i Czesi, i Słowacy bardzo

pewnej sumy pieniężnej (§ 83a – *zhabanie peňažnej čiastky*) lub konfiskatę mienia (§ 83b – *zhabanie majetku*), jeżeli osoba fizyczna pozostająca w prawie określonej relacji z osobą prawną i w sytuacjach kodeksem określonych popełniła przestępstwo (każde w przypadku § 83a, szczególnie niebezpieczne w przypadku § 83b). Komentatorzy kodeksu słowackiego określają tę odpowiedzialność mianem niewłaściwej odpowiedzialności karnej osób prawnych (*neprava trestna zodpovednost' právnických osôb*)¹⁰.

Wprawdzie ten artykuł poświęcam prawu czeskiemu, ale zatrzymam się nieco nad koncepcją słowacką celem wyjaśnienia, dlaczego ustawodawca słowacki nie wprowadził takiego rozwiązania, jakie przyjął czeski. Wytłumaczenie takiego kroku znajdujemy w motywach ustawodawczych (*dôvodova sprava*) dołączonych do projektu przygotowanego przez słowackie Ministerstwo Sprawiedliwości, przyjętego przez rząd Republiki Słowackiej 3 lutego 2010 r., który stał się ustawą z 27 kwietnia 2010 r. Projektodawcy wskazali, że są trzy zasadnicze modele odpowiedzialności osób prawnych:

- 1) tzw. bezpośrednia odpowiedzialność karna osób prawnych (*priama trestnoprávna zodpovednost' právnických osôb*) znana w systemie anglosaskim, ale także niektórym państwom członkowskim Unii Europejskiej (np. Holandii, Francji czy Portugalii), kiedy osobom prawnym wymierza się kary, które nie są uwarunkowane ściganiem osoby fizycznej;
- 2) tzw. pośrednia odpowiedzialność karna osób prawnych (*nepriama trestnoprávna zodpovednost' právnických osôb*), kiedy karnie odpowiadają tylko osoby fizyczne działające w imieniu osoby prawnej, ale ustawa jednocześnie umożliwia wymierzenie osobom prawnym w postępowaniu karnym sankcji, których nie nazywa karami (tak jest np. w Hiszpanii);
- 3) ściganie osób prawnych za pośrednictwem norm administracyjnych (*normy administratívnoprávnej povahy*), jak jest np. w Niemczech.

Projektodawcy dali wyraz przekonaniu, że odpowiedzialność karna osób prawnych w znacznym stopniu narusza założenia kontynentalnego prawa karnego, narusza dotychczasowy ściśle indywidualny charakter odpowiedzialności karnej. Jednakże w społecznościach międzynarodowych (Unia Europejska, OECD, Rada Europy) widać wyraźnie kierunek prowadzący do odpowiedzialności karnej osób prawnych. Słowacja jest pełnoprawnym członkiem tych organizacji międzynarodowych, a więc oczekiwania przez nie wyrażane muszą przeniknąć także do słowackiego systemu prawnego.

starannie rozróżniają nazewnictwo odnoszące się do kar i środków ochronnych (zabezpieczających), przede wszystkim w tłumaczeniu zdecydowałem się konsekwentnie czeskie *propadnutí* i słowackie *prepadnutie* oddawać przez „przepadek”, bo to kara, a czeskie *zabrani* i słowackie *zhabanie* oddawać przez „konfiskatę”, bo to środek ochronny (zabezpieczający), mimo że dla użytkownika języka polskiego konfiskata jest synonimem przepadku.

¹⁰ E. Burda, (w:) E. Burda, J. Čenteš, J. Kolesar, J. Zahora a kolektiv, *Trestny zakon. Všeobecná časť. Komentár – I. diel*, Praha 2010, s. 551.

Szczególnie istotne są cztery dokumenty: dwa Rady Europy (konwencja o praniu brudnych pieniędzy z 1990 r. oraz konwencja o praniu brudnych pieniędzy i finansowaniu terroryzmu z 2005 r.) i dwa Unii Europejskiej (decyzja ramowa Rady z 2005 r. o uznawaniu sankcji pieniężnych oraz decyzja ramowa Rady z 2006 r. o uznawaniu konfiskaty). Dokumenty te wymagają, aby organy Republiki Słowackiej uznawały decyzje wydawane przez organy państw obcych, mające naturę karnoprawną i skierowane do osób prawnych.

Gdyby Republika Słowacka nie była związana wskazanymi dokumentami, mogłaby bez większych problemów wprowadzić cywilnoprawną bądź administracyjnoprawną odpowiedzialność osób prawnych za przestępstwa popełnione przez osoby fizyczne na ich rzecz, przy czym taka odpowiedzialność osób prawnych mogłaby przyjąć formę odpowiedniego finansowego zadośćuczynienia, wydania korzyści z przestępstwa ewentualnie zmodyfikowanego wydania bezpodstawnego wzbogacenia. Ale ze względu na zobowiązania międzynarodowe (obie konwencje Rady Europy) i międzyrządowe (obie decyzje ramowe Rady) należy wprowadzić wykonywanie sankcji natury karnej wymierzonych osobom prawnym nie tylko przez organy obce, lecz także przez organy słowackie. Gdyby ich nie wprowadzono, powstałaby nieuzasadniona dysproporcja polegająca na tym, że wykonanie sankcji natury karnej wymierzonej osobie prawnej byłoby możliwe tylko wtedy, gdyby taką sankcję wymierzył organ obcy, to zaś pociągałoby za sobą poważne następstwa natury konstytucyjnej wyrażające się w nierówności podmiotów. Dlatego należy przyjąć model wzorowany na hiszpańskim i nie zmieniając pryncypiów słowackiego prawa karnego (indywidualna odpowiedzialność osoby fizycznej za zawinięcie, personalny charakter kary) wprowadzić możliwość sankcjonowania osób prawnych za pośrednictwem sankcji zwanych nie karami (*tresty*), lecz środkami ochronnymi (*ochranné opatrenia*) w postaci konfiskaty określonej sumy pieniężnej bądź mienia (*zhabanie určenej výšky finančných prostriedkov, zhabanie majetku*).

Założenie jest takie, że prokurator skieruje do sądu wnioski o zastosowanie środka ochronnego, jeżeli w wyniku dochodzenia zostanie stwierdzone (udowodnione bez uzasadnionych wątpliwości), że:

- a) osoby fizyczne zarządzające osobą prawną (pełniące funkcje reprezentacyjne, decyzyjne lub kontrolne) zaniedbały nadzoru i kontroli, w następstwie czego doszło do popełnienia przestępstwa przez osoby fizyczne podporządkowane osobie prawnej,
- b) osoby fizyczne zarządzające osobą prawną (pełniące funkcje reprezentacyjne, decyzyjne lub kontrolne) dopuściły się przestępstwa.

Nie będzie wszakże potrzebne, aby w ramach dochodzenia ustalić, kto dopuścił się przestępstwa. Wystarczy wykazanie bez uzasadnionych wątpliwości, że doszło do okoliczności wskazanych pod lit. a) lub lit. b), aby prokurator był zobowiązany taki wniosek złożyć.

Taka koncepcja została przez ustawodawcę słowackiego przyjęta wskazaną nowelą z 27 kwietnia 2010 r. w przepisach § 83a i 83b. Konfiskata sumy pieniężnej

w granicach od 800 do 1 660 000 euro według § 83a jest fakultatywna, natomiast konfiskata mienia według § 83b jest w zasadzie obligatoryjna. Założeniem jest, że zostało popełnione przestępstwo (w § 83a ust. 1 – każde, w § 83b ust. 1 – tylko takie, które zgodnie z § 58 ust. 2 lub 3 pozwalałoby wymierzyć osobie fizycznej karę przepadku mienia, przy czym osoba prawna uzyskała mienie lub jego część działaniem karalnym albo z dochodów pochodzących z działania karalnego), jeżeli takie przestępstwo zostało popełnione przez osobę fizyczną w związku:

- a) z wykonywaniem uprawnienia do reprezentowania tej osoby prawnej,
- b) z wykonywaniem uprawnienia do podejmowania decyzji w imieniu tej osoby prawnej,
- c) z wykonywaniem uprawnienia do sprawowania kontroli w ramach tej osoby prawnej albo
- d) z zaniebdaniem nadzoru lub należytej pieczy w tej osobie prawnej.

W każdym razie zastosowanie środka ochronnego czy to z § 83a, czy też z § 83b nie jest związane ze skazaniem osoby fizycznej. Środek ochronny można wymierzyć także wtedy, gdy sprawca czynu nie jest karnie odpowiedzialny (bo np. jest niepoczytalny) bądź kiedy nie można go ścigać ani skazać (bo np. korzysta z immunitetu)¹¹.

Jednakowe ust. 2 w § 83a i § 83b stanowią, że tych środków ochronnych nie stosuje się, jeżeli stosunków majątkowych osoby prawnej nie da się uporządkować według przepisów o postępowaniu upadłościowym, a także, jeżeli wykonaniem środka ochronnego miałyby być dotknięty majątek państwa lub Unii Europejskiej, organów obcego państwa lub międzynarodowych organizacji prawa publicznego. Nie można ich nałożyć również wtedy, jeżeli doszło do zaniku karalności czynu w następstwie przedawnienia lub na podstawie czynnego żalu.

Stosownie do § 83a ust. 3 przy określaniu wysokości konfiskowanej sumy pieniężnej sąd uwzględnia wagę popełnionego czynu, jego zakres, uzyskaną korzyść, wyrządzoną szkodę, okoliczności czynu i następstwa orzeczenia dla osoby prawnej. Nie nakłada konfiskaty sumy pieniężnej, jeżeli wymierza konfiskatę mienia. Natomiast stosownie do § 83b ust. 3 sąd nie orzeka środka ochronnego przepadku mienia, jeżeli ze względu na wagę popełnionego czynu, jego zakres, uzyskaną korzyść, wyrządzoną szkodę, okoliczności czynu, następstwa orzeczenia dla osoby prawnej albo ważny interes publiczny można zapewnić ochronę społeczeństwa także bez konfiskaty mienia (dlatego jest to środek jedynie w zasadzie obligatoryjny); w takim przypadku zawsze orzeka konfiskatę sumy pieniężnej według § 83a.

Konfiskata zarówno sumy pieniężnej, jak i mienia przechodzi na następców osoby prawnej (§ 83a ust. 4 i § 83b ust. 5). Skonfiskowana suma i mienie przypadają państwu, chyba że sąd ze względu na zobowiązania międzynarodowe postanowi inaczej (§ 83a ust. 5 i § 83b ust. 6). Istotne, że wykonanie środka przepadku

¹¹ D. Masl'anyova a kolektiv, *Trestne pravo hmotne*, Plzeň 2011, s. 50.

mienia jest poprzedzane postępowaniem upadłościowym, najpierw zaspokajane są roszczenia wierzycieli, a to, co zostanie, przypada państwu.

Tak więc ustawodawca słowacki wybrał drugi ze wskazanych modeli, podczas gdy ustawodawca czeski – pierwszy. Gdyby zapytać, który model wybrał ustawodawca polski, odpowiedź byłaby dość trudna, chyba jednak jakąś hybrydę między pierwszym a drugim. Zasadnicza różnica polega na tym, że w Polsce dopiero stwierdzenie popełnienia przestępstwa przez osobę fizyczną uruchamia odpowiedzialność osoby prawnej, podczas gdy i w Czechach, i w Słowacji takiej zależności nie ma; rozwiązania czeskie i słowackie nie wiążą odpowiedzialności osoby prawnej z odpowiedzialnością osoby fizycznej.

Po tej degresji powrócę do czeskiej ustawy z 27 października 2011 r.

III. Struktura ustawy

Czeska ustawa o odpowiedzialności karnej osób prawnych składa się z 48 paragrafów podzielonych na sześć części:

Część pierwsza. Postanowienia ogólne (§ 1–6).

Część druga. Podstawy odpowiedzialności karnej osób prawnych (§ 7–13).

Część trzecia. Kary i środki ochronne (§ 14–27):

Rozdział I. Przepisy ogólne (§ 14 i 15).

Rozdział II. Wymierzanie poszczególnych rodzajów kar (§ 16–23).

Rozdział III. Przedawnienie wykonania kary (§ 24 i 25).

Rozdział IV. Środki ochronne (§ 26).

Rozdział V. Zatarcie skutków skazania (§ 27).

Część czwarta. Przepisy szczególne o postępowaniu przeciwko osobom prawnym (§ 28–41).

Część piąta. Przepisy szczególne o kontaktach z zagranicą (§ 42–47).

Część szósta. Wejście w życie (§ 48).

IV. Założenia podstawowe

Przedmiot regulacji i jej stosunek do innych ustaw najlepiej wyraża § 1 ustawy czeskiej, według którego reguluje ona przesłanki odpowiedzialności karnej osób prawnych, kary i środki ochronne, które można nałożyć na osoby prawne za popełnienie określonych przestępstw, oraz postępowanie przeciwko osobom prawnym. Niezwykle ważną regułę zawiera § 1 ust. 2, w którym czytamy, że jeżeli ta ustawa nie stanowi inaczej, stosuje się kodeks karny¹², a w postępowaniu

¹² Zakon č. 40/2009 Sb., trestni zakonik. Ten czeski kodeks karny obowiązujący od 1 stycznia 2010 r. był już pięciokrotnie nowelizowany.

przeciwko osobie prawnej kodeks postępowania karnego¹³, jeżeli ze względu na naturę odpowiedzialności osoby prawnej nie jest to wykluczone. Ostatni ust. 3 w § 1 precyzuje, że dla celów interpretacji innych przepisów prawnych przez postępowanie karne rozumie się też postępowanie przeciwko osobie prawnej prowadzone według tej ustawy.

W ten sposób ustawodawca czeski maksymalnie zbliżył odpowiedzialność karną osób prawnych do „klasycznej” odpowiedzialności karnej, nazywając odpowiedzialność osób prawnych według tej ustawy wyraźnie odpowiedzialnością karną (*trestni odpovědnost*)¹⁴ i nakazując wprost stosowanie przepisów materialnego i procesowego prawa karnego, chyba że ze względu na naturę odpowiedzialności osoby prawnej jest to wykluczone.

Ustawa czeska (inaczej niż polska) nie zawiera definicji osoby prawnej. Na zasadach określonych w ustawie odpowiadają wszystkie osoby prawne (zarówno czeskie, jak i zagraniczne), ale z wyłączeniem według § 6:

- 1) samej Republiki Czeskiej,
- 2) jednostek samorządu terytorialnego przy wykonywaniu władzy publicznej.

V. Zakres odpowiedzialności karnej osoby prawnej

Przepis § 7 stanowi, że przez przestępstwa dla celów tej ustawy rozumie się zbrodnie lub występki wskazane w kodeksie karnym¹⁵, ale nie wszystkie, lecz tylko wprost w § 7 wymienione. Są to wybrane przestępstwa z rozdziałów o przestępstwach przeciwko mieniu, gospodarczych, powszechnie niebezpiecznych, przeciwko środowisku, przeciwko Republice Czeskiej, obcym państwom i organizacjom międzynarodowym, przeciwko porządkowi w sprawach publicznych, przeciwko ludzkości, pokojowi i wojennych. Proste podliczenie wykazuje, że w § 7 ustawy ustawodawca czeski przywołał 80 paragrafów części szczególnej kodeksu. Część szczególna kodeksu liczy 282 paragrafy, ale kilka z nich nie typuje przestępstw, lecz zawiera regulacje o charakterze interpretacyjnym bądź zobowiązujące do wydania aktów wykonawczych. Po tych odliczeniach okazuje się, że osoba prawna może odpowiadać za mniej więcej co trzecie przestępstwo kodeksowe.

¹³ Zakon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). Przepisy proceduralne pochodzą jeszcze z okresu czechosłowackiego, ale po roku 1990 były one już kilkadziesiąt razy nowelizowane.

¹⁴ Zauważyć można, że inaczej postąpił ustawodawca polski, który nie zaakceptował pierwotnego tytułu projektu ustawy jako ustawy o „odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych”, lecz w toku prac parlamentarnych zmienił go na „odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary”, nie przesądzając „karnego” charakteru tej odpowiedzialności.

¹⁵ Przypomnę, że według prawa karnego i czeskiego, i słowackiego tylko kodeksy karne mogą typizować przestępstwa, a znana prawu polskiemu kategoria „przestępstw pozakodeksowych” w tych państwach nie istnieje.

Szczegółowa analiza § 7 ustawy czeskiej wykazuje pewne podobieństwo do art. 16 polskiej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, a w jakimś stopniu także do § 83b słowackiego kodeksu karnego (ale już nie § 83a obejmującego wszystkie przestępstwa), który pozwala na nałożenie na osobę prawną środka ochronnego konfiskaty mienia w takich samych sytuacjach, w jakich § 58 ust. 2 pozwala osobie fizycznej wymierzyć karę przepadku mienia, czyli za wybrane szczególnie poważne zbrodnie, ale tylko wtedy, gdy osoba prawna odniosła z tego korzyść.

Na przytoczenie wszystkich 80 paragrafów kodeksu karnego ujętych w § 7 ustawy czeskiej nie pozwalają ograniczone ramy opracowania, poprzestaną przeto na wskazaniu kilkunastu przykładów: handel ludźmi (§ 168), szantaż (§ 175), kuplerstwo (§ 189), produkowanie pornografii dziecięcej (§ 192), oszustwo ubezpieczeniowe (§ 210), kredytowe (§ 211), dotacyjne (§ 212), paserstwo (§ 214 i 215), fałszowanie i przerabianie pieniędzy (§ 233 i 238), zaniżanie podatków, opłat i podobnych płatności (§ 240 i 241), machinacje przy licytacji publicznej (§ 256) i zamówieniach publicznych (§ 257), działanie na szkodę interesów finansowych Unii Europejskiej (§ 260), niedozwolone wyrabianie i posiadanie zakazanych środków bojowych (§ 280), substancji radioaktywnych i wysoce niebezpiecznych (§ 281), substancji odurzających, psychotropowych i trucizn (§ 284), uszkodzenie i zagrożenie środowiska (§ 293 i 294), uszkodzenie lasu (§ 295), bezprawne postępowanie z odpadami (§ 298) i substancjami zagrażającymi warstwie ozonowej (§ 298a), atak terrorystyczny (§ 311), różne postaci łapownictwa (§ 331, 332 i 333), bezprawne zatrudnianie cudzoziemców (§ 342), znieważanie narodu, rasy lub innej grupy osób (§ 355), uczestnictwo w zorganizowanej grupie przestępczej (§ 361), przejawy sympatii dla ruchu ograniczającego prawa człowieka (§ 404) negowanie, podawanie w wątpliwość, aprobowanie i usprawiedliwianie ludobójstwa (§ 405).

VI. Podstawa odpowiedzialności karnej osoby prawnej

Najważniejszym przepisem regulującym podstawy odpowiedzialności karnej osoby prawnej jest § 8 ustawy czeskiej, który ze względu na jego fundamentalne znaczenie przytoczę w pełnym brzmieniu:

§ 8

Odpowiedzialność karna osoby prawnej

(1)Przestępstwem popełnionym przez osobę prawną jest czyn bezprawny popełniony w jej imieniu lub w jej interesie lub w ramach jej działania, jeżeli dopuszcza się go:

a) organ statutowy lub członek organu statutowego albo inna osoba, która jest uprawniona do działania w imieniu lub za osobę prawną,

- b) ten, kto w tej osobie prawnej wykonuje funkcje zarządzające lub kontrolne, nawet jeżeli nie jest osobą wskazaną pod lit. a),
 - c) ten, kto wywiera decydujący wpływ na postępowanie tej osoby prawnej, jeżeli jego działanie było co najmniej jednym z warunków powstania następstwa zakładającego odpowiedzialność karną osoby prawnej, lub
 - d) pracownik lub inna osoba o podobnym statusie (dalej tylko „pracownik”) przy wykonywaniu zadań pracowniczych, nawet jeżeli nie jest osobą wskazaną pod lit. a) – c),
jeżeli można go przypisać osobie prawnej według ust. 2.
- (2) Osobie prawnej można przypisać popełnienie przestępstwa wskazanego w § 7, jeżeli zostało popełnione:
- a) działaniem organu osoby prawnej lub osób wskazanych w ust. 1 lit. a) –c) albo
 - b) przez pracownika wskazanego w ust. 1 lit. d) na podstawie decyzji, aprobaty lub instrukcji organu osoby prawnej lub osób wskazanych w ust. 1 lit. a)–c) albo dlatego, że organy osoby prawnej lub osoby wskazane w ust. 1 lit. a)–c) nie podjęły takich środków, które powinny były podjąć na podstawie innych przepisów prawnych, lub których podjęcia można było od nich sprawiedliwie wymagać, zwłaszcza nie przeprowadziły obowiązkowej lub potrzebnej kontroli nad działaniami pracowników lub innych osób, wobec których mają pozycję nadrzędną, albo nie podjęły niezbędnych środków dla zapobieżenia lub odwrócenia następstw popełnionego przestępstwa.
- (3) Odpowiedzialności karnej osoby prawnej nie wyłącza to, że nie udało się stwierdzić, która konkretna osoba fizyczna działała w sposób określony w ust. 1 i 2.
- (4) Przepisy ust. 1 i 2 stosuje się także wtedy, gdy:
- a) do działania wskazanego w ust. 1 i 2 doszło przed powstaniem osoby prawnej,
 - b) osoba prawna powstała, ale sąd rozstrzygnął o nieprawomocności tej osoby,
 - c) czynność prawna, którą miał wykonać uprawniony do działania za osobę prawną, jest nieważna lub bezskuteczna, albo
 - d) działająca osoba fizyczna nie jest za takie przestępstwo odpowiedzialna karnie.

Komentatorzy wskazują, że ustawodawca odrzucił możliwość wprowadzenia tzw. obiektywnej odpowiedzialności osoby prawnej, znanej czeskiemu prawu administracyjnemu. W celu realizacji odpowiedzialności karnej osoby prawnej ustawa tworzy specyficzną konstrukcję tzw. przypisywalności (*přičitatelnosti*) w § 8 ust. 1 i 2. Zespół znamion przestępstwa osoby fizycznej jest wypełniany czterema znamionami formalnymi (przedmiot, strona przedmiotowa, podmiot, strona podmiotowa) oraz bezprawnością. Tak też jest w odniesieniu do osoby

prawnej, ale znamiona przestępstwa osoby prawnej będą wywodzone od konkretnej osoby fizycznej¹⁶.

Zdanie wstępne § 8 ust. 1 wskazuje na bezprawność jako warunek odpowiedzialności osoby prawnej, przy czym wystarczy odesłanie do czynów taksatywnie wyliczonych w § 7 ustawy. Znajdują zastosowanie kodeksowe regulacje wyłączające bezprawność w przypadku obrony koniecznej, stanu wyższej konieczności, zgody pokrzywdzonego lub dopuszczalnego ryzyka.

Przedmiot ochrony jest taki sam jak przy przestępstwach osób fizycznych i wynika z § 7.

Strona przedmiotowa przestępstwa (działanie, skutek i związek przyczynowy) przedstawia się inaczej u osób prawnych niż u osób fizycznych. Komentatorzy wprowadzają podział na podstawową stronę przedmiotową (*zakladni objektivni stranka*) i specjalną stronę przedmiotową (*specialni objektivni stranka*), które w odniesieniu do osoby prawnej muszą wystąpić kumulatywnie¹⁷. Podstawowa strona przedmiotowa to znamiona któregoś z czynów wskazanych w § 7, natomiast specjalna strona przedmiotowa to popełnienie takiego czynu w imieniu osoby prawnej, w interesie osoby prawnej bądź w ramach działalności osoby prawnej.

Jeśli chodzi o stronę podmiotową, to wywodzić się ją będzie zawsze z zawinienia (zamiaru lub niedbalstwa) osoby fizycznej wskazanej w § 8 ust. 1 lit. a)–d). Jednakże w odniesieniu do osób wskazanych w § 8 ust. 1 lit. d) będziemy mieli do czynienia z kumulatywną stroną podmiotową (zawiniona bezprawna decyzja lub aprobatą przełożonego oraz zawinione działanie osoby zobowiązanej do podporządkowania się decyzji lub realizacji zaaprobowanego postępowania według § 8 ust. 2 lit. b)¹⁸.

Podmiotem przestępstwa może być tylko osoba prawna. W rzeczywistości wszakże osobie prawnej przypisuje się działanie innego podmiotu, mianowicie osoby fizycznej wskazanej w § 8 ust. 1 lit. a)–d) lub w § 8 ust. 2 lit. b). W takim przypadku mówimy o podmiocie prymarnym (osoba prawna), sekundarnym (osoby wskazane w § 8 ust. 1 lit. a)–c) i ewentualnie tercjarnym (pracownicy)¹⁹.

Drugą niezbędną przesłanką odpowiedzialności karnej osoby prawnej jest to, co zakłada § 8 ust. 2 lit. b), mianowicie dwie alternatywne grupy warunków, które komentatorzy nazywają komisijnymi i omisywnymi, wskazując, że jeżeli nie będą one spełnione, to będziemy mieli do czynienia z ekscesem podmiotu tercjarnego, którego nie można przypisać osobie prawnej, mimo że wszystkie

¹⁶ J. Fenyk, L. Smejkal, *Komentář*, s. 28–29.

¹⁷ *Ibidem*, s. 29–30.

¹⁸ *Ibidem*, s. 31.

¹⁹ *Ibidem*, s. 31–38. Mam świadomość tego, że w żadnym ze znanych mi słowników języka polskiego nie ma wyrazu „tercjarny” (są natomiast wyrazy „prymarny” i „sekundarny”). Przekładam jednak dosłownie tekst czeski, gdyż ten wyraz wydaje mi się komunikatywny.

znamiona przestępstwa osoby fizycznej zostały spełnione²⁰. Przesłanki komisyjne to decyzja, aprobaty lub instrukcja organu osoby prawnej lub osób wskazanych w § 8 ust. 1 lit. a)–c), alternatywne przesłanki omisyjne polegają na tym, że organy osoby prawnej lub osoby wskazane w § 8 ust. 1 lit. a)–c) nie podjęły takich środków, które powinny były podjąć według innych przepisów prawnych, albo których podjęcia można od nich sprawiedliwie wymagać, zwłaszcza nie przeprowadziły obowiązkowej lub potrzebnej kontroli albo nie podjęły środków do zapobieżenia (środki prewencyjne) lub odwrócenia (środki reaktywne) następstw popełnionego przestępstwa. Można to w istocie sprowadzić, przynajmniej w odniesieniu do spółek osobowych i kapitałowych, do wymogu troski właściwego gospodarza (*peče řadneho hospodaře*) w rozumieniu § 79a czeskiego kodeksu handlowego²¹.

Jedną z najważniejszych regulacji charakteryzujących koncepcję odpowiedzialności karnej osób prawnych w ustawie czeskiej jest § 8 ust. 3. Różni się on zasadniczo od regulacji polskiej. Przypomnę, że według polskiej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary odpowiedzialność tę uruchamia dopiero stwierdzenie popełnienia przestępstwa przez osobę fizyczną prawomocnym wyrokiem skazującym, warunkowo umarzającym postępowanie lub innym aktem wskazanym w art. 4 ustawy polskiej. Bez pierwotnej odpowiedzialności karnej osoby fizycznej nie ma odpowiedzialności podmiotu zbiorowego przewidzianej w ustawie polskiej²², co jest uznawane za odejście od forsowanej w zaleceniach Rady Europy koncepcji odpowiedzialności karnej osób prawnych²³.

Takiego zarzutu uniknął ustawodawca czeski w regulacji § 8 ust. 3. Komentatorzy ustawy czeskiej objaśniają ją w ten sposób, że odpowiedzialność podmiotu prymarnego nie jest zależna od tego, czy uda się, czy nie uda indywidualnie ustalić (skazać) podmiot sekundarny lub tercjarny, który popełnił przestępstwo. Wystarczy, jeżeli zostanie dowiedzione, że jest jakiś podejrzany, choćby precyzyjnie nieustalony, sekundarny lub tercjarny podmiot przestępstwa. Dotychczasowe trudności przy udowadnianiu, która osoba fizyczna dopuściła się przestępstwa, były jedną z głównych przyczyn przyjęcia odpowiedzialności karnej osób prawnych²⁴.

Komentatorzy zdają sobie sprawę z trudności polegających na tym, że przez cały czas postępowania aż do prawomocnego skazania osoby prawnej nie udaje się ujawnić konkretnej osoby fizycznej, która popełniła przestępstwo przypisy-

²⁰ J. Fenyk, L. Smejkal, *Komentář*, s. 39.

²¹ Zákon č. 513/1991 Sb. obchodní zákoník.

²² M. Filar, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, (w:) A. Marek (red.), *System Prawa Karnego. Tom 1. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2010, s. 431.

²³ S. Zólteck, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych w prawie europejskim*, (w:) A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz (red.), *Europejskie prawo karne*, Warszawa 2012, s. 402.

²⁴ J. Fenyk, L. Smejkal, *Komentář*, s. 41.

wane osobie prawnej. Podkreślają, że i bez ustalenia tej osoby muszą istnieć dowody, które w przypadku gdyby ta osoba była znana, dostatecznie uzasadniłyby wniosek, że popełniła przestępstwo, wobec czego zostałoby przeciwko niej wszczęte postępowanie karne (zostałby jej przedstawiony zarzut). Ze względu na to, że osoba fizyczna – sprawca może znacząco przyczynić się do wyjaśnienia okoliczności przestępstwa, organy postępowania karnego będą mieć, przy braku tego obwinionego zadanie utrudnione. Nie będzie to jednak sytuacja niezwykła, ponieważ podobnie jest wtedy, kiedy obwiniony skorzysta z prawa do odmowy wyjaśnień lub realizując prawo do obrony, składa wyjaśnienia nieprawdziwe²⁵.

Przy analizie podstaw odpowiedzialności osoby prawnej warto jeszcze zwrócić uwagę na § 9 ust. 3, według którego odpowiedzialnością karną osoby prawnej nie jest dotknięta odpowiedzialność karna osób fizycznych wskazanych w § 8 ust. 1 i odwrotnie – odpowiedzialnością karną tych osób fizycznych nie jest dotknięta odpowiedzialność karna osoby prawnej. Jeżeli przestępstwo zostało popełnione wspólnym działaniem dwóch lub więcej osób, z których co najmniej jedna jest osobą prawną, każda z nich odpowiada tak, jakby przestępstwo popełniła sama.

Przepis § 10 ustawy proklamuje zasadę, że odpowiedzialność karna osoby prawnej przechodzi na wszystkich jej następców prawnych.

VII. Czynny żal

Przepis § 11 ustawy czeskiej przewiduje instytucję czynnego żalu polegającego na tym, że odpowiedzialność osoby prawnej zanika, jeżeli dobrowolnie odstąpiła od kontynuowania bezprawnego działania i

- a) uchyliła niebezpieczeństwo, które powstało dla interesu chronionego ustawą, lub zapobiegła szkodliwemu następstwu bądź następstwo to naprawiła, albo
- b) zawiadomiła reprezentanta państwa²⁶ lub organ policji o przestępstwie w czasie, kiedy niebezpieczeństwo powstałe dla interesu chronionego ustawą karną mogło być jeszcze uchylone albo szkodliwemu następstwu można było jeszcze zapobiec.

Regulacja ta odnosi się do wszystkich przestępstw, za które może odpowiadać osoba prawna, ale § 11 ust. 2 przewiduje trzy wyjątki. Czynny żal nie zwalnia osoby prawnej od odpowiedzialności za przestępstwa przyjęcia łapówki (§ 331 kodeksu), przekupstwa (§ 332) i pośredniczenia w łapownictwie (§ 333).

²⁵ Ibidem, s. 42.

²⁶ W oryginale *statni zastupce*. Ustawodawca czeski odstąpił od posługiwania się terminem „prokurator” i osobę oskarżającą w postępowaniu karnym nazywa reprezentantem państwa; tak też jest zatytułowana ustawa będąca odpowiednikiem polskiej ustawy o prokuraturze – zakon č. 283/1993 Sb., o statním zastupitelství.

VIII. Przedawnienie

Jeśli chodzi o przedawnienie odpowiedzialności karnej osób prawnych, to § 12 ustawy nakazuje odpowiednie stosowanie § 34 kodeksu karnego, który okresy przedawnienia (20, 15, 10, 5, 3 lata) uzależnia od górnej granicy grożącej kary. Kolejny § 13 wyłącza przedawnienie w odniesieniu do przestępstwa ataku terrorystycznego (§ 311 kodeksu), jeżeli zostało popełnione w takich okolicznościach, że stanowi zbrodnię wojenną lub zbrodnię przeciwko ludzkości w rozumieniu prawa międzynarodowego.

IX. Zasady wymierzania kar i środków ochronnych

Przepis § 14 zatytułowany „Proporcjonalność kary i środka ochronnego” składa się z trzech ustępów, które przytoczę dosłownie:

- (1) Przy wyborze rodzaju kary i jej wysokości sąd uwzględni charakter i wagę przestępstwa, warunki osoby prawnej, w tym jej dotychczasowe działania i jej warunki majątkowe; uwzględni przy tym także, czy osoba prawna prowadzi działania w interesie publicznym, które mają strategiczne lub trudno zastępowalne znaczenie dla gospodarki narodowej, obrony lub bezpieczeństwa. Dalej sąd uwzględni działania osoby prawnej po czynie, zwłaszcza jej ewentualne skuteczne dążenia do naprawienia szkody lub uchylecia szkodliwych następstw czynu. Uwzględni także oddziaływania i następstwa, których można oczekiwać od kary, dla przyszłego działania osoby prawnej.
- (2) Środka ochronnego nie można nałożyć na osobę prawną, jeżeli nie jest stosowny do charakteru i wagi popełnionego czynu, a także do warunków osoby prawnej.
- (3) Przy wymierzaniu sankcji karnych sąd uwzględni też następstwa, które może mieć ich wymierzenie dla osób trzecich, w szczególności uwzględni prawnie chronione interesy osób poszkodowanych przestępstwem i wierzycieli osoby prawnej, których należności wobec karnie odpowiedzialnej osoby prawnej powstały w dobrej wierze i nie mają źródła ani nie są związane z przestępstwem osoby prawnej.

X. Rodzaje kar i środków ochronnych

Przepis § 15 (*Druhy trestů a ochranných opatřeni*) wymienia w ust. 1 osiem rodzajów kar i dwa środki ochronne. Karami, jakie można wymierzyć osobie prawnej, są wyłącznie:

- a) zniesienie osoby prawnej,
- b) przepadek mienia,

- c) kara pieniężna,
- d) przepadek rzeczy lub innej wartości majątkowej,
- e) zakaz prowadzenia działalności,
- f) zakaz wykonywania zamówień publicznych, uczestniczenia w postępowaniu koncesyjnym lub w publicznym konkursie,
- g) zakaz przyjmowania dotacji i subwencji,
- h) upublicznienie orzeczenia.

Jako środek ochronny można zgodnie z § 15 ust. 2 orzec konfiskatę rzeczy lub innej wartości majątkowej.

Kary i środki ochronne wskazane w § 15 ust. 1 i 2 można orzekać – stosownie do § 15 ust. 3 – samodzielnie lub obok siebie, czyli kumulatywnie. Ustęp ten zastrzega, że nie można wymierzyć kary pieniężnej obok przypadku mienia ani kary przepadku rzeczy lub innej wartości majątkowej obok konfiskaty tejże rzeczy lub innej wartości majątkowej.

Najsurowszą karę zniesienia osoby prawnej (*zrušení právnické osoby*) sąd może wymierzyć zgodnie z § 16 ust. 1 osobie prawnej mającej siedzibę w Republice Czeskiej, jeżeli działalność tej osoby prawnej polegała w całości lub przeważnie na popełnianiu przestępstwa lub przestępstw. Nie można jej wymierzyć, jeżeli natura osoby prawnej to wyklucza. W odniesieniu do banków i niektórych innych osób prawnych przepisy § 16 ust. 2 i 3 przewidują szczególny obowiązek zasięgnięcia opinii Czeskiego Banku Narodowego lub innych organów państwa co do konsekwencji wymierzenia takiej kary. Po uprawomocnieniu się wyroku następuje postawienie osoby prawnej w stan likwidacji (§ 16 ust. 4).

Drugą, co do surowości, karą jest przepadek mienia (*propadnutí majetku*). Stosownie do § 17 ust. 1 sąd może taką karę wymierzyć, jeżeli skazuje osobę prawną za szczególnie poważną zbrodnię, którą uzyskała lub dążyła do uzyskania korzyści majątkowej dla siebie lub innego. Bez takich warunków przepis § 17 ust. 2 pozwala na wymierzenie tej kary tylko w przypadku, gdy kodeks karny pozwala na wymierzenie kary przepadku mienia za popełnioną zbrodnię. Kara przepadku obejmuje całe mienie osoby prawnej lub jego część określoną przez sąd (§ 17 ust. 3). Przepis § 17 ust. 4 wymaga zasięgnięcia opinii Czeskiego Banku Narodowego co do możliwości i następstw wymierzenia takiej kary bankowi lub innej wyróżnionej osobie prawnej.

Zapewne najczęściej stosowaną karą będzie kara pieniężna (*peněžity trest*), którą na podstawie § 18 można wymierzyć za każde przestępstwo objęte ustawą, popełnione zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie, przy czym wymierzenie tej kary nie może nastąpić z naruszeniem uprawnień poszkodowanego przestępstwem. Podobnie jak w kodeksie karny, tak też w omawianej ustawie ustawodawca czeski zastosował systemem stawek dniówkowych określając granicę stawki dziennej: minimalnej 1000 koron czeskich, maksymalnej 2 000 000 koron czeskich. Ustawa nie określa jednak liczby dni, wobec czego komentatorzy uważają, że należy posłużyć się przepisem § 68 ust. 1 kodeksu karnego, który wskazuje na minimum

20, maksimum 730 stawek dziennych, argumentując, że z punktu widzenia zasad prawa karnego, zwłaszcza zasady *nulla poena sine lege*, nie jest możliwe, aby sąd nie był limitowany co do liczby stawek dziennych, jakie może wymierzyć²⁷.

Kolejna kara to przepadek rzeczy lub innej wartości majątkowej (*propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty*). Odpowiednie definicje znajdują się w kodeksie karnym. I tak według § 134 ust. 1 przez rzecz (*věc*) rozumie się także dające się opanować siły przyrody. Przepisy o rzeczach stosuje się również do żywych zwierząt, oddzielonych części ciała ludzkiego, środków pieniężnych na rachunkach oraz papierów wartościowych, jeżeli nic innego nie wynika z poszczególnych przepisów ustawy karnej. Natomiast według § 134 ust. 2 przez inną wartość majątkową (*jina majetková hodnota*) rozumie się prawo majątkowe lub inną dającą się ocenić w pieniądzu wartość, która nie jest rzeczą i do której nie stosują się przepisy o rzeczach według ust. 1. Komentatorzy kodeksu jako przykład owej innej wartości majątkowej podają udział (wkład) członkowski w spółdzielni²⁸.

Regulacja tej kary w ustawie o odpowiedzialności karnej osób prawnych ogranicza się do wskazania w § 19, że można ją wymierzyć, jeżeli istnieją przesłanki określone w kodeksie karnym, który w § 70 ust. 1 stanowi, że taką karę można wymierzyć, jeżeli rzecz lub inna wartość majątkowa:

- a) była użyta do popełnienia przestępstwa,
- b) była przeznaczona do popełnienia przestępstwa,
- c) została uzyskana przez sprawcę przestępstwem lub jako wynagrodzenie za jego popełnienie, lub
- d) którą sprawca, chociażby w części, nabył za rzecz lub inna wartość majątkową wskazaną pod lit. c), jeżeli wartość uzyskanej nie jest nieproporcjonalnie mała w stosunku do nabytej.

Karę zakazu prowadzenia działalności (*zakaz činnosti*) sąd może na podstawie § 20 ustawy wymierzyć osobie prawnej na czas od roku do 20 lat, jeżeli przestępstwo zostało popełnione w związku z tą działalnością.

Przepis § 21 przewiduje karę zakazu wykonywania zamówień publicznych, uczestniczenia w postępowaniu koncesyjnym lub w publicznym konkursie (*zakaz plnění veřejných zakázek, účasti v koncesním řízení nebo ve veřejné soutěži*). Karę tę można wymierzyć na czas od roku do 20 lat, jeżeli osoba prawna dopuściła się przestępstwa w związku z zawieraniem umów na wykonywanie zamówień publicznych lub ich wykonywaniem, z udziałem w postępowaniu zlecającym zamówienie publiczne, postępowaniu koncesyjnym lub w konkursie publicznym. Karę tę można wymierzyć jako samoistną, jeżeli ze względu na charakter i wagę popełnionego przestępstwa wymierzenie innej kary nie jest potrzebne.

²⁷ J. Fenyk, L. Smejkal, *Komentář*, s. 77.

²⁸ F. Novotný a kolektiv, *Trestní zákoník 2010. Komentář, judikatura, důvodová zpráva*, Praha 2010, s. 243.

Karę zakazu przyjmowania dotacji i subwencji (*zakaz přijimani dotaci a subvenci*) sąd może na podstawie § 22 wymierzyć osobie prawnej na czas od roku do lat 20, jeżeli osoba ta dopuściła się przestępstwa w związku z podawaniem lub sporządzaniem wniosku o dotację, subwencję, zwrotną pomoc finansową lub wsparcie, w związku z ich udzielaniem lub wykorzystywaniem albo w związku z udzielaniem lub wykorzystywaniem innego wsparcia publicznego. Także tę karę można wymierzyć jako samoistną, jeżeli ze względu na charakter i wagę popełnionego przestępstwa wymierzenie innej kary nie jest niezbędne dla osiągnięcia celu ukarania.

Ostatnią karą jest upublicznienie orzeczenia (*uveřejněni rozsudku*) uregulowane w § 23. Sąd może wymierzyć taką karę, jeżeli trzeba publiczność zapoznać z wyrokiem skazującym, zwłaszcza ze względu na charakter i wagę przestępstwa, albo jeżeli tego wymaga interes bezpieczeństwa ludzi lub mienia bądź interes społeczeństwa. Sąd określa przy tym rodzaj publicznego środka przekazu, w którym wyrok ma być upubliczniony, zakres tego upublicznienia i wyznaczony osobie prawnej termin. Kara polega na tym, że skazana osoba prawna na swój koszt zleca prawomocny wyrok skazujący lub jego oznaczone części upublicznic w określonym przez sąd środku przekazu informacji, ze wskazaniem danych firmy handlowej lub nazwy osoby prawnej i jej siedziby. Dane pozwalające na identyfikację osoby fizycznej lub osoby prawnej innej niż skazana mają być przed upublicznieniem anonimizowane.

Zdaniem komentatorów, taka kara może być odpowiednia, jeżeli osoba prawna zostaje skazana za przestępstwo uszkodzenia i zagrożenia środowiska, bezprawnego postępowania z odpadami, uszkodzenia źródła wody, bezprawnego wyrabiania i posiadania substancji radioaktywnych i wysoce niebezpiecznych itp.²⁹

Terminy przedawnienia wykonania kary § 24 określa samodzielnie w zależności od rodzaju i rozmiary kary (30, 20, 10 i 5 lat), przy czym § 25 stanowi, że wykonanie kary wymierzonej za przestępstwo zamachu terrorystycznego (§ 311 kodeksu karnego), jeżeli zostało popełnione w takich okolicznościach, że stanowi zbrodnię wojenną lub zbrodnię przeciw ludzkości w rozumieniu prawa międzynarodowego, nie ulega przedawnieniu.

XI. Środki ochronne

Tłumaczenie czeskiego terminu *ochranné opatření* przez „środki ochronne” jest tłumaczeniem dosłownym, merytorycznie wszakże owe środki bardziej odpowiadają polskim „środkiem zabezpieczającym”. Rozdział IV części trzeciej ustawy czeskiej zawiera tylko jeden § 26, który mianem środka ochronnego określa konfiskatę rzeczy lub innej wartości majątkowej (*zabrani věci nebo jiné majet-*

²⁹ J. Fenyk, L. Smejkal, *Komentář*, s. 85.

kove hodnoty). Według tego przepisu sąd może nałożyć na osobę prawną środek ochronny konfiskaty rzeczy lub innej wartości majątkowej, w tym konfiskaty zastępczej wartości albo konfiskaty zbiorów danych i urządzeń, albo w miejsce konfiskaty rzeczy lub innej wartości majątkowej nałożyć obowiązek dokonania zmiany rzeczy lub innej wartości majątkowej, usunięcia określonego urządzenia, oznaczenia lub przeprowadzenia innej zmiany albo ograniczenia dysponowania rzeczą lub inną wartością majątkową w warunkach określonych przez kodeks karny.

Komentatorzy wyjaśniają, że środki ochronne są obok kar objęte szerszym pojęciem sankcji. W odróżnieniu od kar przy środkach ochronnych dominuje ochrona społeczeństwa i prewencja indywidualna, nie ma natomiast osądu moralnego. Celem środków ochronnych jest usunięcie lub co najmniej zmniejszenie niebezpieczeństwa dalszego naruszenia lub zagrożenia interesów chronionych ustawą karną. Spośród znanych kodeksowi karnemu (§ 98) czterech środków ochronnych: leczenie ochronne, zabezpieczająca izolacja, konfiskata rzeczy lub innej wartości majątkowej oraz wychowanie ochronne (to ostatnie stosowane wobec nieletnich), tylko konfiskatę rzeczy lub innej wartości majątkowej można zastosować wobec osoby prawnej. Ustawa o odpowiedzialności karnej osób prawnych nie zawiera kompletnej regulacji, dlatego należy stosować subsydiarnie przepisy kodeksu karnego (§ 1 ust. 2 ustawy i § 101-104 kodeksu), co zresztą jest bezpośrednio przez tę ustawę nakazane³⁰.

Stosownie do § 101 ust. 1 kodeksu karnego (*zabrani věci nebo jiné majetkove hodnoty*), jeżeli nie została wymierzona kara przepadku rzeczy lub innej wartości majątkowej (§ 70 ust. 1 kodeksu) sąd może orzec, że taką rzecz lub inną wartość majątkową konfiskuje się:

- a) jeżeli należy do sprawcy, którego nie można ścigać lub skazać,
- b) jeżeli należy do sprawcy, od którego ukarania sąd odstąpił, albo
- c) jeżeli zagraża bezpieczeństwu ludzi lub mienia, ewentualnie społeczeństwu, albo grozi niebezpieczeństwo, że będzie służyć popełnieniu zbrodni.

Kolejny ust. 2 w § 101 kodeksu stanowi, że bez warunków określonych w ust. 1 są może orzec konfiskatę rzeczy lub innej wartości majątkowej tylko w przypadku, gdy jest ona, chociażby nie bezpośrednim, zyskiem z przestępstwa, zwłaszcza:

- a) jeżeli rzecz lub inna wartość majątkowa została uzyskana przestępstwem lub jako wynagrodzenie za przestępstwo i nie należy do sprawcy,
- b) jeżeli rzecz lub inna wartość majątkowa została nabyta przez osobę inną niż sprawca, chociażby tylko w części, za rzecz lub inną wartość majątkową, która została uzyskana przestępstwem lub jako wynagrodzenie za jego popełnienie, jeżeli wartość rzeczy lub innej wartości majątkowej, która została pozyskana przestępstwem lub wynagrodzeniem za jego popełnienie, nie jest w stosunku

³⁰ Ibidem, s. 89.

do wartości nabytej rzeczy lub innej wartości majątkowej bez znaczenia³¹, albo

- c) jeżeli rzecz lub inna wartość majątkowa została nabyta przez osobę inną niż sprawca, chociażby tylko w części, za rzecz lub inną wartość majątkową, którą sprawca, chociażby tylko w części, nabył za rzecz lub inną wartość majątkową, która została uzyskana przestępstwem lub jako wynagrodzenie za jego popełnienie, jeżeli wartość rzeczy lub innej wartości majątkowej, która została uzyskana przestępstwem lub jako wynagrodzenie za jego popełnienie, nie jest w stosunku do wartości nabytej rzeczy lub innej wartości majątkowej bez znaczenia.

Według § 101 ust. 3 kodeksu, jeżeli sprawca lub inna osoba sprzecznie z innymi przepisami prawnymi posiada rzecz lub inną wartość majątkową wskazaną w ust. 1 lub 2, w stosunku do której można nałożyć konfiskatę rzeczy lub innej wartości majątkowej, sąd obligatoryjnie taki środek ochronny nakłada.

Przepis § 101 ust. 4 kodeksu pozwala sądowi, aby zamiast konfiskaty rzeczy lub innej wartości majątkowej nałożył obowiązek:

- a) zmienić rzecz lub inna wartość majątkową tak, aby jej nie można było użyć do celu społecznie niebezpiecznego,
b) usunąć określone urządzenie,
c) usunąć jej oznaczenie albo przeprowadzić jej zmianę, albo
d) ograniczyć dysponowanie rzeczą lub inną wartością majątkową, z jednoczesnym ustanowieniem odpowiedniego terminu.

Jeżeli obowiązek ustanowiony na podstawie ust. 4 nie zostanie spełniony w terminie, sąd zadecyduje o konfiskacie rzeczy lub innej wartości majątkowej (§ 101 ust. 5 kodeksu).

Kolejne przepisy kodeksu karnego regulują konfiskatę wartości zastępczej (*zabrani nahradni hodnoty* – § 102), konfiskatę zbiorów danych i urządzeń (*zabrani spisů a zařizeni* – § 103) oraz skutki orzeczenia (*učinek zabrani* – § 104).

Komentatorzy ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych opatrzyli regulację § 26 tej ustawy uwagą, że środek ochronny konfiskaty rzeczy można było nałożyć na osobę prawną w wymienionych w kodeksie karnym warunkach także przed wejściem w życie ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych, ponieważ charakter przepisów § 101–104 kodeksu karnego niewątpliwie to umożliwiał. Jest przeto na miejscu pytanie, czy regulacja przewidziana w § 26 ustawy nie jest aby zbyt czarna³². Istotnie, jeszcze przed ustawą o odpowiedzialności karnej osób prawnych autorzy podręczników wskazywali, że osobą, o której mowa w § 101 ust. 1 lit. c) i ust. 2 kodeksu karnego, może być także osoba prawna³³.

³¹ Bardzo trudny do zgrabnego przełożenia na język polski czeski przymiotnik *zanedbatelna*. Według Słownika współczesnej czeszczyzny *zanedbatelny* to taki, którego nie trzeba brać pod uwagę ze względu na brak znaczenia – *nevyznamnost* (*Slovník současné češtiny*, Lingea, Brno 2011, s. 997).

³² J. Fenyk, L. Smejkal, *Komentář*, s. 90.

³³ O. Novotný, M. Vanduchová, P. Šamal a kolektiv, *Trestní právo hmotné. Obecná část*, Praha 2010, s. 505.

XII. Regulacje proceduralne

S wój szkic o odpowiedzialności karnej osób prawnych poświęcam zagadnieniom prawa materialnego. Dlatego w kwestie proceduralne nie będę wnikał, poprzestając na spostrzeżeniu, że postępowanie przeciwko osobom prawnym toczy się przed sądem na podstawie przepisów czeskiej ustawy o postępowaniu karnym z uwzględnieniem regulacji specjalnych zamieszczonych w części czwartej ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych i postępowaniu przeciwko nim (§ 28–41) oraz w części piątej, regulującej zagadnienia międzynarodowe (§ 42–47).

Zatrzymam się jedynie nad § 28, którego przedmiotem jest stosunek między postępowaniem karnym a postępowaniem administracyjnym (*vztah k řízení o správním deliktu*). Istota problemu prawnego polega na tym, że czyny wyczerpujące znamiona przestępstw wskazanych w § 7 ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych są z reguły także deliktami administracyjnymi tych osób. Intencją ustawy czeskiej jest przestrzeganie zasady *ne bis in idem* wynikającej tak z postanowień umów międzynarodowych wiążących Republikę Czeską, jak i z czeskiego prawa wewnętrznego. Respektowaniu tej zasady służy przepis § 28 ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych, składający się z trzech ustępów, spośród których:

- ust. 1 stanowi, że wszczęcie postępowania karnego przeciwko osobie prawnej jest przeszkodą, aby za ten sam czyn przeciwko tej samej osobie prawnej prowadzić postępowanie o delikt administracyjny; co jednak nie wyklucza nałożenia zarządu przymusowego lub innego środka naprawczego według innych przepisów prawnych;
- ust. 2 stanowi, że ścigania karnego osoby prawnej nie można wszcząć, a jeżeli zostało wszczęte nie można kontynuować i należy je umorzyć, jeżeli wcześniejsze postępowanie o ten sam czyn przeciwko tej samej osobie prawnej skończyło się prawomocną decyzją o delikcie administracyjnym i decyzja ta nie została wzruszona;
- ust. 3 stanowi, że jeżeli inny przepis prawny w sprawach deliktów administracyjnych osób prawnych ustanawia termin przedawnienia, to do tego terminu nie wlicza się czasu, w którym o ten sam czyn prowadzono postępowanie na podstawie ustawy o odpowiedzialności karnej osób prawnych.

Rozwiązanie czeskie różni się zasadniczo od reguły przyjętej w art. 6 polskiej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, według której odpowiedzialność podmiotu zbiorowego na zasadach określonych w tej ustawie nie wyłącza ani odpowiedzialności administracyjnej, ani odpowiedzialności cywilnej. Możliwe jest przeto, że osoba prawna za ten sam czyn będzie odpowiadać potrójnie. Problem został dostrzeżony w literaturze polskiej i skwitowany uwagą, że mogłoby to oznaczać ruinę podmiotu zbiorowego, a ponieważ nie o to chodzi, *de lege ferenda*, sprawa wymaga regulacji, co nie

będzie łatwe, gdyż w poszczególnych typach tych spraw orzekają instytucjonalnie różne podmioty. Na razie postulować można, co najwyżej, by poszczególne organy wymierzające stosowne sankcje miarkowały ich wysokość, uwzględniając tę okoliczność³⁴.

Ustawa czeska pokazuje, że nie jest to aż tak trudne, przynajmniej jeśli chodzi o zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjnej, gdyż § 28 wyklucza podwójne karanie, dając pierwszeństwo postępowaniu wcześniej wszczętemu:

- karnemu w § 28 ust. 1,
- administracyjnemu w § 28 ust. 2.

XIII. Uwagi końcowe

Czeska ustawa o odpowiedzialności karnej osób prawnych i postępowaniu przeciwko nim jest niezwykle interesującym aktem prawnym przede wszystkim dlatego, że reguluje tę odpowiedzialność jako „właściwą” odpowiedzialność karną osób prawnych, niezależną od odpowiedzialności osób fizycznych, które nawet nie muszą być ujawnione. Myślę, że doświadczenia czeskie mogłyby posłużyć jako materiał do przemyśleń także na gruncie polskim, zwłaszcza że domagania się zmiany polskiej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary stają się coraz głośniejsze.

STRESZCZENIE

Przedmiotem artykułu jest uchwalona w Republice Czeskiej 27 października 2011 r. i obowiązująca od 1 stycznia 2012 r. ustawa o odpowiedzialności karnej osób prawnych i postępowaniu przeciwko nim. Ustawa ta reguluje tzw. „właściwą” odpowiedzialność karną osób prawnych za osiemdziesiąt typów przestępstw z rozdziałów kodeksu karnego o przestępstwach przeciwko mieniu, gospodarczych, powszechnie niebezpiecznych, przeciwko środowisku, przeciwko Republice Czeskiej, obcym państwom i organizacjom międzynarodowym, przeciwko porządkowi w sprawach publicznych, przeciwko ludzkości, pokojowi i wojennych. Odpowiedzialność osób prawnych jest konsekwencją popełniania przestępstw przez osoby fizyczne działające w imieniu lub na rzecz osób prawnych w warunkach szczegółowo w ustawie określonych, ale jest odpowiedzialnością samoistną w tym znaczeniu, że przesłanką odpowiedzialności osoby prawnej nie jest skazanie ani nawet zidentyfikowanie osoby fizycznej, wystarczy wykazanie, że jakaś osoba fizyczna dopuściła się przestępstwa w warunkach w ustawie tej określonych (w imieniu osoby prawnej, na jej rzecz lub w jej ramach). Katalog kar, jakie mogą być wymierzone osobom prawnym, obejmuje

³⁴ M. Filar, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych...*, op. cit., s. 435.

osiem rodzajów, z najsurowszą karą rozwiązania osoby prawnej na czele, a dalej przepadek mienia, karę pieniężną, przepadek rzeczy lub innej wartości majątkowej, zakazy prowadzenia działalności, wykonywania zamówień publicznych, uczestniczenia w postępowaniu koncesyjnym lub konkursie publicznym, przyjmowania dotacji i subwencji, upublicznienie orzeczenia.

SUMMARY

The article deals with the Act on Criminal Responsibility of Individuals and the Proceedings Against Them, which was adopted in the Czech Republic on 27 October 2011 and came into force on 1 January 2012. The Act regulates the so-called “appropriate” responsibility of legal persons for eighty types of crime listed in the Criminal Code chapters on crime against property, economic crime, crime commonly dangerous, crime against the environment, crime against the Czech Republic, foreign states and international organizations, crime against public order, crime against humanity, crime against peace and war crimes. Legal persons’ responsibility results from crime committed by natural persons who act on behalf of legal persons in circumstances described in the Act in detail. But it is a responsibility in itself in the sense that the legal person’s responsibility prerequisite is not conviction or identification of the natural person but proving that a natural person committed a crime in the circumstances specified in the Act (on behalf of, for and within the legal entity). The catalogue of penalties that can be sentences contains seven types, including the most severe one that is dissolution of a legal entity, forfeiture of property, fines, forfeiture of objects, interdiction of specified activity, participation in public contracts, licensing proceedings or public tenders, deprivation of rights to subsidies and public announcement of the sentence.

RÉSUMÉ

L'article concerne la loi arrêtée en République Tchèque le 27 octobre 2011 et mise en vigueur le 1er janvier 2012 relative à la responsabilité pénale des personnes morales et à la procédure judiciaire contre eux. Cette loi règle la responsabilité pénale “convenable” (ainsi dite) des personnes morales relative aux quatre-vingts types de délits des chapitres du code pénal des infractions contre les biens, des délits économiques généralement dangereux, contre l'environnement, contre la République Tchèque, les Etats étrangers et les organisations internationales, contre l'ordre des affaires publiques, contre l'humanité, la paix et les affaires de guerre. La responsabilité des personnes morales est la conséquence des infractions commises par les personnes physiques agissant au nom ou pour des personnes morales dans les conditions définies en détail de cette loi mais cette responsabilité est traitée

comme indépendante dans ce sens qu'il suffit de présenter qu'une personne physique a commis une infraction (au nom de la personne morale, pour elle-même ou dans ses cadres) dans les conditions définies par cette loi et non pas identification ou même condamnation de la personne physique. Le catalogue des peines qui peuvent être infligées contre les personnes morales comprend huit espèces différents avec à la tête la peine la plus sévère comme une dissolution de la personne morale et ensuite une perte des biens, une amende, une perte des objets ou d'une valeur pécuniaire, une défense de mener les activités économiques, d'exécuter des commandes publiques, de participer dans les procédures de concession ou dans les concours publiques, accepter des dotations et subventions, de rendre les décisions au public.

РЕЗЮМЕ

Предметом статьи является принятый в Чешской Республике 27 октября и действующий от 1 января 2012 года закон об уголовной ответственности юридических лиц и судопроизводстве против них. Этот закон регулирует так называемую «правильную» уголовную ответственность юридических лиц за восемьдесят типов преступлений из разделов Уголовного Кодекса о преступлениях против имущества, экономических, общественно опасных, против окружающей среды, против Чешской Республики, иностранных государств и международных организаций, против общественного порядка, против человечества, мира и военных преступлениях. Ответственность юридических лиц является результатом совершения преступлений физическими лицами, действующими от имени либо в пользу юридических лиц в условиях, подробно обозначенных в законе; является, однако, ответственностью самостоятельной в том значении, что предпосылкой ответственности юридических лиц не является осуждение ни даже идентификация физического лица; достаточно определения, что какое-либо физическое лицо совершило преступление в условиях, описанных в законе (от имени юридического лица, в его пользу либо в его рамках). Каталог наказаний, которые могут быть применены по отношению к юридическим лицам, охватывает восемь их видов, начиная от самого строгого наказания – расформирования юридического лица, затем конфискацию имущества, денежный штраф, конфискацию предметов либо каких-либо других ценных вещей, запрет на ведение хозяйственной деятельности, на выполнение государственных заказов, на участие в лицензировании разбирательств публичном конкурсе, на принятие дотаций и субсидий, на разглашение приговора.